

Budai kölcsönkönyvtárak versengése a reformkorban

SZABADNÉ SZEGŐ JUDIT

Reformkori jellegzetesség volt a céhbeli mestereknek, a kereskedelmi testületek tagjainak küzdelme, hogy termelési és értékesítési előjogaikat a „kontárok-tól”, a „be nem jegyzett” kereskedőktől megóvják. A kíméletlen versengés az 1840-es évek elején a gyermekkorát élő vállalkozói ágban, a kölcsönkönyvtárosiban¹ is jelentkezett, mégpedig a gazdasági-társadalmi fejlődés tekintetében messze ikervárosa mögött maradó Budán is. *Burián* Pál budai könyvkereskedésének és kölcsönkönyvtárának történetét kutatva tárultak fel e konkurrenciaharc egyes jellemző dokumentumai.

Már korábban ismert volt az a tény, hogy *Burián* az 1818-ban a hajóhíd budai hídfőjének szomszédságában megnyitott, és kölcsönkönyvtárral bővített üzletét a 30-as évek elején feleségére hagyta, és előbb Nagyváradra, majd Kolozsvárra költözött, ahol az egykorú magyar könyvkereskedelem egyik legnagyobb tekintélyévé emelkedett.²

A budai üzletet *Buriánné* vezette, leánya és *Bellosovics (Bellosovich)* Károly „kebelbeli kereskedői segéd” közreműködésével. 1841-ben, amikor az európai gazdasági válság hatására a hiteleket nálunk is megszorították, s az üzleti világban pangás és pénzsűke állt elő,³ a *Burián*-cég fizetéképtelenné vált, és 1841. szeptember 30-án bezárt. A pénzüket követelő hitelezők élén ott állt *Bellosovics* Károly, aki nemcsak hosszú ideje fizetetlen segédbérét követelte, hanem betáblázott kölcsönét, sőt a *Buriáné* egyik hitelezőjétől feltehetően vásárlás útján megszerzett adóslevél kifizetését is.⁴

Még alighogy megkezdődött a csődeljárás a *Burián*-cég ellen, amikor 1841. november 11-én *Bellosovics* Károly — Buda város tanácsának közvetítésével — antikvárium nyitásának engedélyezését kérte a Helytartótanáctól.⁵ A kérelem támogatására a városi tanács 1841. decemberében azt írta, hogy az üzletnyitás engedélyezését mind *Bellosovics* szakértelme („*Burián* Pál-féle régi könyvekkel való kereskedésben mint felügyelő már 20 év óta szolgálván”), mind „becsületes magaviselete” és vagyoni viszonyai indokolják. Vagyonát összesen 1786 pengőforintra (azaz 4465 váltóforintra) becsülték, beleértve 781,78 pengőforintnyi könyvvállományát is.⁶

A Helytartótanács — amelynek cenzúraosztálya látta el a könyvüzletek és kölcsönkönyvtárak felügyeletét — a reformkor politikai viszonyai között nem könnyen hajlott az engedély megadására. Leiratában azt közölte a várossal, hogy felterjesztéséből sem *Bellosovics* vagyoni helyzete, sem a „*Burián* féle könyv-

kereskedés helyébe felállítandó újabb ilyen kereskedésnek sem szüksége, sem hasznossága ki nem világosod”[ik] kellőképpen, s ezért további adatokat kért.⁷

A városi tanács újabb felterjesztésében erre — helyesbítve korábbi közlését — *Bellosovics* „alaptökéjét” immár 7000 váltóforintra becsülte, s az engedély megadását közérdeknek minősítette: „A folyamodó által felállítani szándékozott régi könyvekkel kereskedés alázatos véleményünk szerint nemcsak felette kívánatos, hanem a székvárosban lakó több mint 30 000 többnyire művelt osztályú ember kényelmére szükséges is. . .”

A Helytartótanács a felterjesztés nyomán végre 1842. június 21-én engedélyt adott *Bellosovics*nak, „hogy a könyvvizsgálati szabályok megtartása mellett, régi könyvekkel, anélkül azonban, hogy azokat kikölcsonözhetné, a városban, nyílt boltban kereskedést űzhessen. . .”⁸

Még meg sem született a Helytartótanácsnak ez a végső döntése, amikor *Buriánék*, akik a csődből megmentett könyvvállományukkal a kölcsönzést folytatni kívánták, már tiltakoztak *Bellosovics* önálló működésének engedélyzése ellen. Kérelmük azonban nem talált meghallgatásra. Buda város tanácsának fent idézett véleménye érvényesült, amely *Bellosovics* üzletnyitásának engedélyzését a fennálló kulturális szükséglettel indokolta.⁹

Az olvasóközönség növekvő érdeklődése is tükröződik abban, hogy *Buriánék* alig néhány hónap múlva újabb panaszokkal élhettek. Előbb *Schalbig* János nyugalmazott hajózási számvívó ellen emelték a könyvkölcsönzési jog „bitórlásának” vádját, és szabadultak meg ettől a titkos versenytársuktól,¹⁰ majd újra *Bellosovics* ellen fordultak. 1842 őszén *Unverdorben* Jánosné, *Burián* Amália (aki a csődbe jutott céget hamarosan a maga nevére iratta¹¹) súlyos vádakot emelt *Bellosovics* ellen. Terjedelmes beadványa szerint az antikvárius — noha engedélyre csak a könyvek árusítására szól — „kéz alatt” havi egy pengőforintos kölcsönzési díjért könyveket kölcsönöz, és ezzel károkat okoz a *Burián*-féle kölcsönkönyvtárnak, amely pedig — a beadvány öndicsérő szavai szerint — sok, nagy költséggel beszerzett új, engedélyezett könyvével az olvasóközönség igényeit mind magasabb színvonalon képes kielégíteni. Saját kölcsönkönyvtára könyveinek engedélyezett voltát nem véletlenül hangsúlyozta, hanem éppen azért, hogy annál nyomatékosabban hívhassa fel a figyelmet konkurensének állítólag a közre is „veszedelmes üzelmeire.” Azzal vádolta *Bellosovics*ot, hogy a „legmagasabb törvénybe ütköző, betiltott, cenzúraellenes, az erkölcsöt és szemérmert megrontó, az erkölcselenséget és kicsapongást ellenben pártoló és terjesztő könyveket” tart, és kölcsönöz annak ellenére, hogy tudnia kell, milyen szigorúan tilos mindez a könyvkereskedők, antikváriusok és kölcsönkönyvtartulajdonosok számára.¹²

A beadvány nyomán, amely immár politikai jellegű visszaéléssel is vádolta *Bellosovics*ot — hiszen a cenzúra-szabályok megsértése politikai vétkeknek számított — a Helytartótanács vizsgálatra utasította a várost. *Bellosovics* azonban, akivel szerencséjére az iránta jóindulatú tanács a vádat menten közölte, úgy rendezte dolgait, hogy a helyszínre kiszálló „királyi könyvvizsgáló”, noha könyvanyagát „szigorúan átvizsgálta”, tiltott könyveket nem talált, és bizonyítatlan maradt az engedély nélküli könyvkölcsönzés vádja is.¹³

Ugyancsak ez idő tájt maradt eredménytelen *Unverdorben*né, *Burián* Amáliának az a kísérlete is, hogy megakadályozza a hazai könyvkereskedelemben gyorsan az elsők közé emelkedő *Emich* Gusztáv budai könyvkölcsönző tevékenységét. *Emich*, aki csak 1841 decemberében nyitotta meg pesti könyvkereskedését,

1842 végén pedig már engedélyt kért és kapott budai üzlet nyitására, nyomban folyamadott az ottani könyvkölcsönzés engedélyezéséért is. 1843 nyarán, már a Helytartótanács engedélyének birtokában szállhatott versenybe, minden tiltakozásuk ellenére, *Buriánék* kölcsönkönyvtárával.¹³

Az üzleti verseny kiéleződése a budai könyvkölcsönzés terén az 1840-es évek elején, szoros összefüggésben állt az olvasási kedv növekedésével, és a jelek szerint a könyvanyag bővítésére, az igények fokozottabb kielégítésére szorította a kölcsönkönyvtárak tulajdonosait.

Jegyzetek

1. A hazai kölcsönkönyvtár-ügynek a XVIII. század végétől lassan bontakozó kezdeteire ld. többek között: *Szemző Piroska*: A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei. = *Magy. Könyvszle.* 1939. 165—175 l. *Kókay György*: Az első magyar kölcsönkönyvtárak történetéhez. = *Magy. Könyvszle.* 1957. 271—275. l. *Léces Károly*: A pesti magyar olvasó-kabinet megalapítása és könyvvállománya. = *Magy. Könyvszle.* 1959. 345—355. l.
2. *Vö. Sennovitz Adolf*: A budai és pesti könyvkereskedelem a múlt század második felétől 1831-ig. = *Corvina.* 1897. 85—86 l. Itt jegyezzük meg, hogy Burián 1819-ben már két, összesen 57 lapos füzetben ismertette kölcsönkönyvtárának címanyagát: *Verzeichniss der Bücher, welche bei Paul Burián Buchhändler und Eigentümer der öffentlichen Leih-Lesebibliothek zu Ofen zum Lesen ausgeliehen werden.* Abt. 1—2. Buda, 1819.
3. *Jelenkor.* 1841. jún. 9, 12, 23, júl. 21, 24, 28, aug. 11.
4. *Fővárosi Levéltár, Buda város levéltára* (a továbbiakban: *Budai lt.*) Locumtenentia, 1843—1764.
5. *Országos Levéltár, Helytartótanács levéltára* (a továbbiakban: *OL. Htt.*) 1841—V—38—38779.
6. *Budai lt.* Locumtenentia, 1841—1338.
7. *OL. Htt.* 1842—V—9—7058.
8. *Uo.* 1842—V—21a—23254.
9. *Budai lt.* Locumtenentia, 1842—1450.
10. *Uo.* Protocollum Magistratuale, 1842—6216. *OL. Htt.* 1842—V—39a—34297.
11. *Uo.* 1842—V—43a—38815. *Budai lt.* Protocollum Magistratuale, 1842—6755. *Vö. Sennovitz im.* 85. l.
12. *OL. Htt.* 1842—V—42a—36729.
13. *Budai lt.* Protocollum Magistratuale, 1842—6456. *Uo.* Locumtenentia, 1843—1764.
14. *Uo.* Protocollum Magistratuale, 1843—1853, 6185. *OL. Htt.* 1843—V—39a—8902, 26960. *Vö. Gárdonyi Albert*: *Régi pesti könyvkereskedők.* Bp. 1930. 90—91. l.

Konkurrenzkampf zwischen Budaer Leihbibliotheken im Reformzeitalter

J. SZABAD

Im Jahre 1841 wurde die ein Vierteljahrhundert früher gegründete Buchhandlung Pál Buriáns, die einzige, die in der Stadt Buda Bücher geschäftsmäßig ausleihen durfte, zahlungsunfähig. Mit dem geretteten Buchbestand konnte die Tochter des Begründers auch nach dem Bankrott den Leihverkehr zwar weiter aufrechterhalten, ihre Alleinherrschaft konnte sie aber nicht mehr behaupten. Im Jahre 1842 konnte sie noch zwei Konkurrenten wegen unberechtigter Gewerbeausübung und wegen Verbreitung „verbotener und gefährlicher“ Literatur verklagen und ausschalten. Sie konnte aber nicht mehr verhindern, daß Gustav Emich, Pester Buchhändler, die Erlaubnis erhielt, auch in Ofen Bücher auszuleihen.